

CAPITOLUL V

FORMAȚIA CREȘTINĂ A LUI PAUL

- I. – *Paul a primit o educație creștină*; este dificil să o precizăm. – În ce fel procedeele sale dure față de creștini îi pregătesc pe nesimțite convertirea. – El nu a suferit influența apostolilor, ci pe aceea a unei comunități „eleniste”.
- II. – *Credința acestei comunități*. – Cum se răspindește aceasta de la Ierusalim, modificând credința apostolică. – Biserica din Antiohia. – Importanța și spiritul ei. – *Christologia* sa: noțiunea de *Domnul Isus*. – Rolul acesteia la Paul. – Originea sa elenică. – Cultul și prezența Domnului în comunitatea paulinică. – *Soteriologia* comunității „elenice” primitive și *soteriologia* paulinică.
- III. – *Mecanismul probabil al convertirii lui Paul*. – Cum și l-a reprezentat el însuși. – Ce trebuie să fi fost în realitate. – Cum îi provoacă aceasta apostolatul și îi determină sensul.

I

Cu toate acestea, am greși dacă i-am atribui exclusiv lui Paul marea operă de implantare a speranței apostolice în solul elenic. Desigur, nu este de tăgăduit originalitatea sa și este sigur că nu se exagerează calificându-l ca genială. Rareori se vede un suflet mai ardent, un gust mai viu și un simț mai acut al acțiunii, o facultate mai puternică de a transpune și adapta, totul servit de daruri expresive –evident, incomplete și inegale însă, în ansamblu, admirabile și fecunde. Totuși, el nu a inventat tot ceea ce a spus; a suferit influențe care i-au determinat convertirea, care l-au schimbat brusc din zelot al Legii cum era, în martor neclintit al Domnului Isus. Paul a primit o educație creștină și cred că anumiți oameni i-au prezentat o anumită viziune asupra persoanei și operei lui Isus, și că pe aceste fundamente a edificat ceea ce el numește *Evangelia* sa. În ce măsură a modificat el ceea ce a învățat, sau în ce măsură doar a reprodus toate acestea în propria sa învățătură? Este destul de dificil să spunem cu precizie, însă cel puțin putem restrânge aria problemei, ajungând la concluzii plauzibile.

Nu mai este posibil să determinăm cu exactitate ce contacte s-au stabilit între Paul și cei fideli lui Isus, înainte de criza care l-a făcut cel mai zelos dintre aceștia. S-a dezbătut mult timp și inutil problema dacă el l-a *văzut* pe

Isus. Ceea ce pare a fi în afară de orice dubiu este că nu l-a *cunoscut*⁸⁶. Cele mai sigure texte ale propriilor sale scrisori (*Gal.* 1, 13 și *1Cor.* 15, 9) ni-l prezintă, înainte de miracolul de pe drumul Damascului, ca pe un persecutor al „Bisericii lui Dumnezeu”. Ceea ce ne povestesc *Faptele* asupra furiei sale nefaste (7, 58; 8, 1-3; 9, 1-2) este suspect în amănunt și, probabil, se trage din dorința de a face mai evidentă brusca schimbare a sentimentelor sale ostile, dar este drept că a început prin a detesta pe discipolii extravaganti ai galileeanului crucificat, și prin a le-o arăta cât mai mult.

Detestă, însă ajunge să cunoască prima comunitate. Poate considera absurdă credința oamenilor pe care îi torturează, iar speranțele lor debile, încât se petrece deja –în mod obscur și în adâncul spiritului său– apropierea între afirmațiile ereticilor galileeni și cele ale sincretiștilor păgîni sau evrei, din Tars sau Antiohia, în care, de asemenea, nu credea. Lumina va veni pentru el de la această apropiere și din interpretarea pe care o va face în funcție de iudaism.

Pare sigur că evoluția sa spre creștinism nu s-a împlinit nicidecum la Ierusalim, și că doctrina sa nu s-a fondat în urma contactului cu cei doisprezece. S-a scris, pe bună dreptate⁸⁷: „Paul nu porcede din Isus prin comunitatea primitivă, ci prin intermediul altui canon. Ordinea succesiunii se stabilește astfel: Isus, comunitatea primitivă, creștinismul elenistic, Paul”.

Nu Paul este cel care a fondat prima comunitate creștină din diaspora. *Faptele* (11, 19) semnaleză stabilirea grupurilor de convertiți în coloniile evreiești ale Feniciei, Ciprului și Antiohiei, care nu îi datorează nimic, iar prima Biserică din Roma n-a apărut din inițiativa sa. Este probabil ca transformarea lui Paul să pară mai puțin miraculoasă dacă cunoaștem mai bine starea de spirit a acestor comunități primitive de pe pământ păgîn, al căror iudaism –mereu mai puțin rigid decît cel din Iudeea– cădea uneori în sincretism, și pe care ar fi neverosimil să credem că l-au primit fără a

⁸⁶ Întreaga discuție se poartă în jurul versetului 16 din *2Cor.* 5: „*dacă l-am cunoscut pe Christos după trup, acum nu-l mai cunoaștem astfel*”. (n.a.)

⁸⁷ Heitmüller, *Zum Problem Paulus und Jesus*, apud „*Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft*”, XIII, 1912, p. 330. (n.a.)

interpreta afirmațiile apostolilor privitoare lui Isus. Din nefericire, sîntem forțați să încercăm a intui cîte ceva din credința acestor prime comunități „elenice”, de-a lungul nesigurelor texte ale *Faptelor* și din aluziile lui Paul însuși, ceea ce nu-i prea mult⁸⁸.

II

Prima comunitate creștină din Ierusalim era pur evreiască; privitor la acest aspect nu avem nici un motiv să ne îndoim de exactitatea mărturiei din *Fapte*. Membrii acestei comunități nu se deosebesc de alți evrei pioși decît prin aceea că mărturisesc că Isus Nazarineanul a fost ridicat de către Dumnezeu la demnitatea de Mesia, că prin el sînt îndeplinite Promisiunile. Nu se concepea ca ei să fi avut de la ei înșiși ideea de a căuta să cîștige neevrei la credința lor, lucru care, de fapt, nu ar fi avut nici un sens. Cel mult, puteau să facă o bună primire cîtorva prozeliți evrei și acesta este sensul istoric pe care îl deșteaptă capitolul 10 din *Fapte*, în care îl vedem pe Petru botezîndu-l pe centurionul Cornelius, un „temător de Dumnezeu” – dacă acceptăm că episodul nu este legendar, cum s-a bănuit că ar fi. Foarte repede și fără a o vrea, prin forța lucrurilor, tocmai această primă comunitate apostolică a încetat să mai fie, dacă nu pur evreiască, cel puțin pur palestiniană. Foarte curînd după nașterea sa, un element străin spiritului său fundamental pătrunse în ea, în persoana aderenților pe care *Faptele* îi numesc *eleniști*. După toate aparențele, aceștia sînt evrei stabiliți de mult timp pe pămînt grecesc și care s-au reîntors spre a-și sfîrși zilele în patria lor, precum și –mai cu seamă– evrei din *diaspora*, care au urcat la Ierusalim pentru vreo mare sărbătoare. Acești oameni au spiritul mai suplu și mai deschis la noutăți decît iudeii, și nu este deloc surprinzător ca un anumit număr dintre aceștia să-i fi ascultat pe apostoli și să-i fi crezut. Chiar acceptînd legea lui Isus Christos, însă, ei își păstrează spiritul, și probabil că în acest fapt trebuie căutată originea sfîșierilor care, în curînd, se vor produce în comunitate.

⁸⁸ Esențială, în această privință, este lucrarea lui Bousset, *Kyrios Christos des Christusklaubens von den Anfängen des Christentums bis Irenaeus*, Göttingen, 1913, capitolele III și IV. (n.a.)

Nu le vom povesti aici, mai ales că nu ne sînt prea bine cunoscute⁸⁹. Totuși, fără a fi prea imprudenți, putem spune că acestea țin de *laxismul* care i-a caracterizat pe acești eleniști, în ceea ce privește Legea și cultul Templului, și, de asemenea, de tendința care, ca un corolar, trebuie să se fi dezvoltat la ei, și anume aceea de a cugeta asupra persoanei și a misiunii lui Isus, cu mult mai mult decît înșiși apostolii. După toate aparențele, ne aflăm înaintea unei concretizări a afirmațiilor apostolice privitoare la acest spirit al *diasporei*, pe care am încercat să-l precizăm. Rezultatul este că autoritățile evreiești sînt iritate de acești eleniști, îi persecută și îi alungă din oraș, unde *apostolii rămîn*, ceea ce înseamnă că apostolii nu gîndesc deloc precum aceia și nu se solidarizează cu ei⁹⁰.

Or, acești „eleniști”, expulzați sau evadați din Ierusalim, au fost, se pare, *primii misionari pe pămînt păgîn*, adică în comunitățile evreiești de pe pămînt păgîn, care cuprind –după cum știm– evrei adevărați și prozeliți, mai mult sau mai puțin apropiați de iudaism, însă rămași în permanent contact cu neevreii. Întrezărim cîteva comunități pe care această primă propagandă le-a făcut să apară în Fenicia și în Cipru, dar ceea ce a ieșit din ele și este de o importanță cu adevărat capitală a fost *Biserica din Antiohia*. Renan avea dreptate cînd scria⁹¹: „Punctul de plecare al Bisericii gentililor, vatra primordială a misiunilor creștine a fost, în adevăr, Antiohia. Aici s-a constituit pentru prima dată o Biserică creștină eliberată de legăturile cu iudaismul, aici s-a întemeiat marea propagandă a erei apostolice, aici s-a format definitiv Paul”.

Faptele (11, 19-20) ne spun că dintre „eleniștii” dați afară din Ierusalim, unii ajung pînă în Antiohia, unde *anunță Vestea Bună a Domnului Isus, adresîndu-se și grecilor*. Înțelegem că ei se adresează mai întîi evreilor –căci nu se concepea că ar fi putut, încă de la început, să acționeze în afara Sinagogii–, apoi prozeliților, care trebuie să fi fost foarte numeroși aici. Nu este deloc sigur că primii predicatori ai lui Isus se întorc intenționat spre prozeliți, însă ei nu-i îndepărtează. În plus, găsind la aceștia mult mai multă

⁸⁹ *Fapte* 6. (n.a.)

⁹⁰ *Fapte* 6, 7-8, 1. (n.a.)

⁹¹ *Apostolii*, p. 226. (n.a.)

înțelegere în a se atașa speranței creștine –în comparație cu evreii puri–, și-i anexează. Înclin să cred că, destul de repede, acești „greci” constituie majoritatea în Biserica din Antiohia, iar numele de *creștini* pe care îl primesc aici membrii săi, pentru prima oară din gura păgînilor, pare a indica destul de clar că oamenii din afară observă cu limpezime că, prin membrii săi din mediul evreiesc, această Biserică se distinge de adevărata evreime. Este probabil ca ea să se fi separat de aceasta destul de repede, constituind grupări autonome, și –poate încă și mai mult– subordonînd iudaismul autentic specificului speranței creștine, *plasînd pe primul loc al religiei sale persoana lui Christos*.

În adevăr, se dovedește cel puțin plauzibil faptul că, în acest mediu al Antiohiei –în care mulți dintre credincioși nu l-au cunoscut pe Isus și, totuși, își pun toată speranța în el–, se accentuează și se accelerează *divinizarea* lui, sau, dacă cuvîntul poate părea prematur, se conturează *glorificarea* sa. Reprezentarea pe care și-o fac asupra persoanei sale și asupra rolului său tinde să-l deposedeze de caracterul său evreiesc de Mesia, în folosul unei concepții mai generale, mai largi și mai înalte, aceea din care decurge titlul de *Domn* (κύριος).

Reținem că cei doisprezece înșiși erau, fără îndoială, foarte încurcați la începutul activității lor de propovăduire. Scriptura, chiar completată de cărțile apocaliptice recente, nu prevedea un Mesia supus în mod infamant suplicului, în schimb, ea conținea un text de temut: „*blestemat este de Dumnezeu tot cel spînzurat pe lemn!*” (Deut. 21, 23). Trebuiau, așadar, să explice în ce fel intra moartea lui Isus în planul mesianic al lui Dumnezeu, și ajunseseră aici plecînd de la *faptul* învierii, printr-un raționament ca acesta: dacă Dumnezeu l-a înviat, aceasta nu poate fi decît pentru a-l face să joace un rol mare; care altul decît cel de Mesia? Moartea a fost condiția necesară a învierii, deci calea voită de Dumnezeu pentru ca Isus să se ridice de la umanitate la *glorificarea* necesară.

În felul acesta, Isus este identificat cu *Fiul Omului* anunțat de profetul Daniel, și care va apărea curînd deasupra norilor. Or, această noțiune de *Fiul Omului* nu se regăsește la Paul. El a înlocuit-o cu o alta, cu care ne vom întîlni curînd, și care nu aparține comunității iudaizante. Deci nu din

învățătura acestei comunități și-a împrumutat Paul punctul de plecare christologic. Pentru cei doisprezece, moartea lui Isus nu apare ca un sacrificiu expiatoriu. Pentru Paul exact asta este, iar *Christos a murit pentru păcatele noastre*. Pentru cei doisprezece, Isus nu ar putea fi calificat ca *Fiu al lui Dumnezeu*, ci numai ca *Rob al lui Dumnezeu*; pentru Paul, *Fiu al lui Dumnezeu* este un titlu curent al lui Isus. Așadar, aceste noțiuni esențiale pentru comunitatea primitivă sînt indiferente sau necunoscute apostolului neamurilor și, după cum se pare, deși le-a putut perfecționa pe cele care îi sînt proprii, nu el este cel care le-a făurit. Trebuie să ne gîndim că le-a luat din afara mediului creștin apostolic și nu poate fi vorba decît despre o comunitate elenică. Cele mai mari șanse sînt ca aceasta să fie cea din Antiohia.

Titlul *Domn (Kyrios)*, atribuit lui Isus, propriu nu numai epistolelor lui Paul, ci tuturor scrierilor Noului Testament de origine elenică, este unul semnificativ. Este suficient să răsfoim marile epistole paulinice pentru a înțelege că *Domnul* domină întreaga viață a comunităților pe care le frecventează Paul. Fiecare Biserică formează un *corp* al cărui *cap* este Domnul, altfel spus, ea constituie un grup cultural al cărui centru îl ocupă el. O secvență celebră a *Epistolei către filipeni* (2, 9 și urm.) pune în lumină acest fapt cu maximă claritate: „*Pentru aceasta, și Dumnezeu l-a înălțat și i-a dăruit numele care este mai presus de orice nume, pentru ca în numele lui Isus să se plece tot genunchiul: al celor din ceruri, al celor de pe pămînt și al celor de desubt, și orice limbă să dea mărturie că Isus Christos este Domn (ὉΤΙ ΚΥΡΙΟΣ ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ) spre gloria lui Dumnezeu-Tatăl*”. Numele cultural sacru din Vechiul Testament, cel care domină întreg cultul Templului de la Ierusalim și, mai mult ca sigur, cel al creștinilor iudaizanți, pare a fi fost transpus în beneficiul acestui nou Kyrios, deoarece Yahweh însuși a pronunțat odinioară (*Isaia*, 45, 23): „*Mie mi se va pleca tot genunchiul*”. S-ar spune că a renunțat la puterea sa în favoarea lui Isus.

Nu pare deloc verosimil ca Paul să fi inventat și impus acest titlu, atît de încărcat de sens, deoarece pare să existe în forța și în profunzimea acestei operații ceva care depășește realmente voința unui om și care presupune că acceptarea sa a fost pregătită de mult timp în conștiința celor care l-au

consacrat. Or, dacă lăsăm deoparte ipotezele fără fundament solid, construite pentru a încerca să dovedească că acest Kyrios poate fi de origine evreiască, vom constata: că acesta este cuvântul prin care sclavii greci își marchează respectul față de stăpînul lor și că, în fapt, el marchează relația între *sclavii lui Christos* și *Christos însuși* (cf. *1Cor.* 7, 22), că este un titlu străin zeilor clasici, adică autentic greci –sau romani, dacă ne gîndim la echivalentul latin, *dominus*–, dar că el se aplică îndeosebi divinităților mîntuitoare în Asia Mică, Egipt, Siria, cînd se vorbește despre ele în greacă, și de la acestea, de altfel, titlul se extinde la suverani.

În această atmosferă a Siriei s-au născut și au crescut primele comunități elenistice. Aici, lîngă leagănul lor, titlul de Kyrios și reprezentările culturale pe care acesta le suportă sînt larg răspîndite. În acest mediu, tînăra comunitate elenică, tinzînd deja –aproape pe nesimțite– să se îndepărteze de iudaism și nemairesimțind atît de riguros precum palestinienii constrîngerea monoteismului biblic, se fixează ca un cult al lui Christos, adică se organizează în jurul cultului lui Christos. În acest cadru ea primește numele care exprimă poziția dominantă a lui Christos în serviciul divin al acesteia. Pare firesc, de altfel, ca ea să fi dat cuiva pe care un păgîn l-ar fi numit *erou cultural* titlul caracteristic de *Domn*, folosit în mod curent în jur.

Ceea ce, aproape anticipînd, numim creștinism, pe huma pietății elenice capătă forma unei *credințe în Domnul* și a unui *cult al Domnului*, în vreme ce apostolii galileeni rămîn încă la credința în Isus și la cuvintele lui, arătîndu-se asidui în cultul templului evreu.

Putem spune că creștinismul nu va suferi niciodată o transformare mai importantă pentru viitorul său, decît cea despre care discutăm în acest moment. Putem spune că *Fiul Omului*, al credincioșilor iudaizanți din Palestina, ține de domeniul eshatologiei evreiești, adică nu-și găsește adevăratul său loc decît în tabloul lucrurilor ultime imaginate de către evrei și de care doar evreii se pot atașa. Aceasta este, așadar, o adevărată *grandoare eshatologică*. El va rămîne în cer pînă la venirea Împărăției mesianice. Dimpotrivă, *Domnul* comunității elenistice este, în cult și în serviciul divin, o *grandoare actuală, prezentă*. Credincioșii reuniți „în

numele său” simt că el este acolo, în mijlocul lor, după cum inițiații în misterii simțeau prezența divină în ceremoniile secrete la care luau parte. Așadar, dacă punem față în față cele două noțiuni, *Fiul Omului* și *Domn*, recunoaștem aici două concepții atât de diferite încât ele se opun. În mod vădit, viitorul aparține concepției elenice, pentru că, neîndoios, ea decurge din profunzimile vieții religioase a mediului care a generat-o. Mai veche, cealaltă rămîne fixată în texte și s-a redus puțin cîte puțin la calitatea de formulă incomprehensibilă și inactivă pentru credincioșii neevrei.

Pe această dublă bază *a credinței în Domnul* și *a cultului Domnului Isus*, este fondată christologia lui Paul, iar achiziția noțiunilor care se raportează la aceasta constituie faptul capital al formației sale creștine. Aceste noțiuni îi sînt anterioare, iar el le-a împrumutat de la un mediu care îi era, prin educația sa pe pămînt grecesc, mult mai inteligibil decît comunitatea iudeo-creștină a Palestinei.

Este știut, însă, că în acest mediu sirian era, de asemenea, curentă noțiunea de zeu, de Domn divin care moare și reînvie *pentru mîntuirea credincioșilor săi*. Nu cumva aceasta s-a impus comunităților elenice, pentru a explica și interpreta moartea lui Isus, încă înainte de Paul? Altfel spus, nu cumva Paul datorează afirmația fundamentală a soteriologiei sale: *Christos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi*, primilor săi educatori? Este imposibil, în prezent, să *probăm* această ipoteză, însă un întreg ansamblu de considerații o fac plauzibilă. Nu reținem aici decît una: misteriile sugerau cu claritate tentația de a asocia morții și învierii lui Isus nu doar ideea unui simbol, a unui *tip* al morții și al învierii tuturor credincioșilor săi, ci valoarea unui exemplu și a unei garanții. Ei ajungeau să creadă că salvarea credinciosului depindea de uniunea sa cu Christos mîntuitor, uniune care trebuia să se facă prin rituri eficace. La Paul, aceste rituri reprezintă în mod clar *botezul*, simbolul morții și al renașterii în Christos, și *euharistia*, cină de comuniune la masa Domnului. Este destul de dificil de imaginat că comunitatea elenică, luînd din riturile de prozelitism evreiești practica botezului purificator, iar de la apostolii galileeni pe cea a frîngerii pîinii în comun, să nu le fi încărcat pe ambele, încă de la început, cu un sens mistic și profund, după sugestiile acelorași misterii sub a căror

inspirație pare să se plaseze atît de clar noțiunea lor de Domnul-Isus-Mîntuitor. Paul manevrează toate aceste idei ca și cum ele ar merge de la sine. El răspîndește cu atîta spontaneitate formulele mistice care se raportează la aceasta, încît avem impresia –și aceasta este cea mai slabă expresie– că el vorbește un limbaj deja familiar pentru comunitățile cărora li se adresează, că nu el a inventat terenul pe care îl exploatează, că el doar l-a săpat și îmbogățit. Dacă luăm literal cuvintele sale, acestea ne confirmă impresia: „*Căci v-am transmis, în primul rînd, ceea ce am primit și eu: Christos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi*” (1Cor., 15, 3).

III

Dacă admitem caracterul verosimil al acestei comunicări a lui Paul, într-o comunitate creștină elenică –care are șanse reale de a fi cea din Antiohia–, din fundamente ale doctrinei pe care ne-am obișnuit să o considerăm ca *paulinism*⁹², convertirea sa devine mult mai ușor de înțeles

⁹² Paulinismul se referă la creștinismul dezvoltat din doctrina generată de gîndirea sfîntului Paul, în scrierile sale. Încă din timpul vieții lui Paul și pînă în zilele noastre, alături de cei care au considerat că acesta a încercat în textele lui să explice învățătura lui Isus, spusele sale fiind conforme acestuia (Bisericile Romano-Catolică, Ortodoxă orientală și estică, unii protestanți și unii dintre evrei), au existat teologi, filosofi, istorici și exegeți care au considerat că ideile paulinice se îndepărtează, mai mult sau radical (Tolstoi socotea că sfîntul Paul a corupt și distrus mesajul lui Isus), de învățăturile lui Isus, așa cum apar acestea în Evanghelii și, mai ales în Epistola lui Iacob, fratele Domnului. Aceasta din urmă, alături de Epistolele lui Petru și Ioan, de unele fragmente din *Faptele apostolilor* și de fragmente din Epistolele paulinice arată clar că, dincolo de divergențele umane dintre Paul și ceilalți apostoli, au existat destule și importante deosebiri în înțelegerea învățăturilor lui Isus, și care au generat deosebiri doctrinare. În general, cei care susțin al doilea punct de vedere, consideră că sfîntul Paul a modificat mesajul mesianic, adresat evreilor de către Isus, într-unul soteriologic-universalist, pe mesajul original, Paul grefînd numeroase idei din lumea elenică și romanică, unii dintre aceștia considerînd că Paul a distorsionat mesajul lui Isus, alții că, de fapt, creștinismul este invenția sfîntului Paul. Chiar dacă o încercare de abordare științifică și imparțială a chestiunii întîlnește dificultăți majore, dincolo de multe constante și variabile, fie că ne raportăm la atitudinea lui Paul față de evrei și față de iudaism, fie că ne raportăm la modul în care acesta s-a comportat față de autoritățile romane, fie că ne raportăm la interpretările sale doctrinare, unul dintre factorii definerii

decît dacă este plasat –el, evreu ortodox și fariseu– alături de săracele afirmații ale iudeo-creștinilor de la Ierusalim, pe care le-a detestat și combătut mai întii, și pe care, chipurile, le-ar fi adoptat brusc. Dacă, în realitate, Paul a găsit noțiunile și practicile esențiale pe care tocmai le-am amintit, într-o comunitate creștină elenică și dacă, pe de altă parte, el a fost într-adevăr crescut, nu în iudaismul Palestinei, ci în cel din *diaspora* –mai suplu și mai mult sau mai puțin sincretist–, la Tars sau în Antiohia, dacă, așadar, încă din copilăria sa, credința în mîntuirea printr-un zeu care moare și învie l-a învăluit din toate părțile și l-a pătruns fără ca el să se îndoiască – chiar cînd încă o respingea ca pe o oribilă imaginație de păgîn–, dacă din faptul acestei influențe și fără ca el să-și dea seama de mai mult, speranța sa mesianică tindea deja să se universalizeze –și, poate, a se așeza mai mult sau mai puțin paralel, precum adevărul în fața erorii, cu *speranța* exprimată în misterii– dacă, pe de o altă parte, ține de cultura sa și de fascinația mediului său că nu totul este greoi și eronat în păgînism, cred că ne putem apropia de o explicație naturală, logică, satisfăcătoare a convertirii sale. El s-a convertit din ziua în care s-a convins că creștinii au dreptate să raporteze la Isus Nazarineanul împlinirea operei salvatoare pe care păgînii o presupun și pe care orbirea lor o trece pe seama demonilor, dar pe care Scrierile o promisera de mult timp lui Israel. În alți termeni, această convertire se operează prin întîlnirea bruscă, prin conștientizarea simultană, a noțiunilor familiare și profunde și a afirmației creștine prezentate de către „eleniști” sub o formă asimilabilă de către un evreu de pe pămînt grec. Rabinismul său se dedă în mod natural la a explica, a adapta, a organiza „ceea ce el a primit”.

Dar cum a fost posibilă o asemenea operație care, cel puțin în aparență, schimba fundamental orientarea conștiinței sale? A văzut el efectul unui miracol, pe care l-a conceput ca *tăind* cu adevărat viața sa în două perioade: *înainte* – tenebrele, *după* – lumina totală? Christos i-a vorbit pe drumul Damascului și i-a spus clar ce trebuie să facă. A intrat, așadar, în creștinism,

care nu pot fi ignorați îl constituie mediul (cu cerințele și impunerile sale) în care sfîntul Paul a activat. (n.trad.)

cum se intra într-o religie cu misterii, nu prin efectul unui calcul și a unei concluzii gîndite, ci prin cel al unui impuls irezistibil.

Este în afara oricărei îndoieli faptul că Paul a crezut în realitatea concretă a acestei vocații. Din păcate, ceea ce ne spune despre aceasta sau ceea ce ne povestesc *Faptele*⁹³, nu ne permit nicicum să ne apropiem prea mult de fenomen pentru a-l analiza într-un mod cu adevărat satisfăcător. Nu se poate spune că acest lucru ar fi, în sine, foarte misterios, deoarece istoria religiilor, mai ales a celor din lumea greco-romană, abundă în *cazuri* mai mult sau mai puțin analoage⁹⁴. Fiind rezervați în privința a ceea ce nu cunoaștem, adică în privința cauzei întâmplătoare care a produs în conștiința lui Paul șocul decisiv, putem afirma –din punctul de vedere al psihologiei moderne– că efectul a fost pregătit printr-un travaliu psihic destul de îndelungat, probabil. Componentele acestuia sînt: mai întîi, chiar temperamentul apostolului, care îl predispune la secuse și halucinații mistice, în al doilea rînd, influențele lent depuse la baza subconștientului său –cele ale misteriiilor din Tars și Antiohia, care îl familiarizează cu ideea de mîntuitor, cele ale dascălilor evrei, care îl leagă de speranța mesianică, cea a mediului său din copilărie, care îl obișnuiește să nu disprețuiască *a priori* tot ceea ce vine de la păgînism, mai ales aceea a unei profunde neliniști religioase, pe care ne lasă să o întrevădem un pasaj celebru din *Epistola către romani* (7, 7 și urm.). Fără îndoială că am greși dacă am abuza de acest text, pentru că ne traduce starea de spirit a lui Paul înainte de convertirea sa, *așa cum o vedea el după*, și într-un limbaj de convertit. Cu toate acestea, se poate reține de aici impresia de ansamblu că viitorul apostol nu se simțea în stare să lupte împotriva păcatului pe care Legea comentată de doctorii fariseismului i-l arăta peste tot. Exact aceasta era starea de spirit care, în acele timpuri, conducea la căutarea ardentă a mîntuitorului, a intermediarului divin, a infailibilei Călăuze către Adevăr și către Viață.

⁹³ *Gal.* 1, 12-17; *1Cor.* 15, 8, *Faptele*, 9, 3 și urm.; 22, 6 și urm.; 26, 13 și urm. (n.a.)

⁹⁴ Putem face comparația, în special, cu Apuleius, *Metamorfozele*, 11 și *Faptele*, 9, 10 și urm. (n.a.)

Așadar, Paul se simte departe de Dumnezeu, într-o stare de nedesăvîrșire și de păcat, sentiment surprinzător, de altfel, la un rabin veritabil, pentru care credința este *bucurie și certitudine*. Totuși –trebuie să revenim mereu la această constatare–, Paul este un fariseu din *diaspora*. Nu este posibil defel ca sentimentul de bucurie și certitudine, pe care îl găsește la creștini de cum îi întâlnește, să nu îl frapeze profund, prin contrast cu propria stare de neliniște. Dacă, așa cum cred, aceasta nu se întâmplă în fața simplei speranțe galileene, ci în fața unei christologii deja elenizate în oarecare măsură, și care a dat morții lui Isus sensul unei expieri pentru păcatele noastre, „potrivit Scripturilor”, socotim că el a putut fi sedus de aceste idei și de justificarea lor, și că le-a simțit vag înainte de a vedea cu claritate soluția satisfăcătoare pentru el la problema care de multă vreme nu-i dădea pace.

Acest travaliu pregătitor s-a făcut, fără îndoială, pe nesimțite și inconștient, fiecare termen al viitoarei sinteze maturizându-se pe cont propriu și separat, sinteza izbucnind într-o iluminare mistică, într-un neașteptat moment de inspirație. Acest viraj brusc al întregii lor ființe nu este rar la marii mistici, iar viziunea lui Francisc de Assisi pe drumul spre Spoleto⁹⁵, sau Fecioara apărându-i lui Ignațiu de Loyola⁹⁶, pentru a mă limita

⁹⁵ Francisc de Assisi (1182-1226), întemeietorul ordinului franciscanilor –caracterizat prin încercarea de a trăi în conformitate cu preceptele Evangheliei, în sărăcie, câștigându-și subzistența de pe urma muncii manuale, în ascultare și deplină umilință– făcea parte dintr-o familie înstărită. La un moment dat, a început a renunța la toate bunurile și privilegiile pămîntești, alegînd reînnoirea spirituală –pe care o va predica toată viața– sărăcia, simplitatea și egalitatea între oameni. Se pare că schimbarea s-a datorat bolii și sensibilității sale în fața mai multor evenimente prin care a trecut, cel mai celebru fiind un vis pe drumul către Spoleto, în ajunul unei expediții militare, în care Isus l-ar fi întrebat ce este mai de preț: a sluji regelui sau slujitorului acestuia, apoi unei revelații a lui Isus –din biserica San Damiano– care l-a trimis să îi repare casa aflată în ruină. Francisc pune convertirea sa pe seama unei întâlniri cu niște leproși. (n.trad.)

⁹⁶ Ignațiu de Loyola (1491-1556), nobil de origine bască, preot, călugăr și teolog, fondator al Companiei lui Isus, ordinul iezuiților, catolic fervent, apărător al Bisericii, al autorității papale și al ierarhiei ecleziastice. După bătălia de la Pamplona (1521), în care a fost grav rănit, aflat în recuperare, citește lucrarea *De Vita Christi*, a lui Ludolph de Saxonia, precum și alte lucrări dedicate vieții lui Isus și celor ale sfinților, ceea ce îl face să aibă o iluminare

la aceste două exemple, trebuie plasate pe același plan cu miracolul de pe drumul spre Damasc, toate decurgînd din cauze mai mult sau mai puțin analoge și care generează consecințe în același sens.

În ansamblu, socotesc că Paul a trecut prin două momente pregătitoare în vederea crizei care l-a făcut virtualmente creștin și apostol în fapt: una negativă, într-o anumită măsură, cealaltă pozitivă. *Prima* se poate reduce la două elemente: mai întii, ideea de ‘mîntuitor’, la care Paul nu se atașează la început, dar care este inseparabilă de impresiile sale din copilărie și care, cel puțin, tinde să se apropie de speranța sa mesianică, de evreu din *diaspora*; apoi, experiența sa farisee a Legii, care îl lasă pradă angoaselor păcatului, amenințînd din toate părțile și imposibil de evitat. *A doua* rezidă în spectacolul siguranței creștine „elenice”, care se întemeiază pe eliberarea de păcat și pe mîntuirea *prin Domnul Isus*. În consecință, convertirea trebuie concepută ca o reacție bruscă între aceste elemente diverse și, deși cauza reală ne rămîne ascunsă, mecanismul ne este cunoscut.

Stă în logica procesului faptul că Paul, cu temperamentul său, nu se mulțumește –precum Francisc de Assisi sau Ignațiu de Loyola– cu o simplă convertire și că, din persecutor, el devine apostol. Să remarcăm cu atenție că viziunea de pe drumul Damascului nu l-a schimbat pe Paul, ea doar l-a determinat să aplice într-un alt sens vechile sale principii. El și-l anexează pe Isus *volens volens*, își completează informația asupra lui –mai întii la Damasc, poate, cu siguranță în Antiohia, apoi– și începe să reflecteze și să speculeze prin procedeele sale obișnuite de evreu și de fariseu din diaspora, asupra a ceea ce el „primește” aici. Chiar cînd luptă pentru credința sa nouă și împotriva Legii, rămîne evreu ca și mai înainte. Acest lucru l-a exprimat Renan cu limpezime, spunînd că Paul nu a făcut decît să-și schimbe direcția fanatismului⁹⁷.

Cu siguranță că el nu era omul care să se mulțumească cu „a primi”, și este în afara oricărui dubiu faptul că Evanghelia sa datorează mult

spirituală și să-și îndrepte eforturile către slujirea lui Dumnezeu, pe urmele lui Francisc de Assisi. Apoi, hotărît să meargă pe această cale, vizitează cîteva minăstiri și are o serie de viziuni. Autorul se referă la viziunea Fecioarei Maria și a pruncului Isus, din 1522. (n.trad.)

⁹⁷ *Les Apôtres*, p. 183; Cf. Deissmann, *Paulus*, Tübingen, 1911, p. 67 și urm. (n.a.)

inspirațiilor sale personale, și tot atît sugestiilor însuși apostolatului său, după cum se va vedea. El „a primit”, însă, și o spune chiar el. A primit fondul doctrinei sale, chiar de la aceia care au făcut-o –cel puțin implicit–, ceea ce l-a atins și cucerit și ceea ce, la rîndul său, va răspîndi explicitînd, cu o energie de neîmblînzit: o veritabilă religie a mîntuirii pentru toți oamenii.